

УДК 811.161.1'243:378.147.091.33-027.22

<http://orcid.org/0000-0002-0489-625X>

ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМИ ВПРАВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ НАВЧАННЯ

Варава С.В. (Харків)

У статті розглядаються особливості створення та використання системи вправ та завдань із наукового стилю мовлення з метою формування професійно орієнтованої лінгвістичної компетентності, надається методологічне обґрунтування організації системи вправ. Теоретичні положення, а саме – принципи організації системи вправ та послідовність презентації завдань, демонструються на прикладі навчання наукового стилю мовлення іноземних студентів, які отримують освіту за напрямком «образотворче мистецтво та дизайн».

Ключові слова: іноземні студенти, початковий етап навчання, професійно орієнтована лінгвістична компетентність, система вправ та завдань.

Варава С.В. Использование системы упражнений для формирования профессионально-ориентированной лингвистической компетентности у иностранных студентов на начальном этапе обучения. В статье рассматриваются особенности создания и использования системы упражнений по научному стилю речи с целью формирования профессионально-ориентированной лингвистической компетентности, приводится методологическое обоснование организации системы упражнений. Принципы организации и последовательность презентации заданий рассматриваются на примере обучения иностранных студентов подготовительных факультетов вузов Украины, получающих образование по творческим специальностям (изобразительное искусство и дизайн).

Ключевые слова: иностранные студенты, начальный этап обучения, профессионально-ориентированная лингвистическая компетентность, система упражнений и заданий.

Varava S. V. Usage of the system of exercises for forming foreign students' professionally-oriented linguistic competence at the initial stage of training. The features of creation and usage of the system of exercises in order to create a professionally-oriented linguistic competence are examined in the article.

While presenting the grammatical material, it is important to remember that the understanding of the linguistic units and grammatical system of the language does not mean the achievement of training goals: sometimes foreigners can know grammar, but at the same time they are unable to make their own sentences and to take part in the communication process. Students should not only know grammar, but also succeed in using it while speaking in the process of composing their own statements. This essential task can be implemented through exercises aimed at developing skills determined in accordance with the program goals, communicative and training conditions.

Thus, the main form of students' activity organization is an exercise. Each exercise pursues a certain educational purpose. The goals of exercises depend on the ultimate goal of training, but they are more particular and relate to the ultimate goals as specific to general. Each exercise contains the necessary amount of linguistic material; certain skills and attainments are supposed to be formed.

Closely-interrelated exercises form an exercise system. The system of exercises is the basis of a training process. It provides students' activities aimed at achieving specific educational goals in the formation of skills and abilities. All parts of this system should be interconnected and arranged in a sequence that ensures not only the gradual complication of operations, but also the increase of students' autonomy – from zero to full.

The article presents the methodological substantiation of the organization of the system of exercises. Theoretical principles are illustrated by the examples of using the system of exercises for training foreign students of preparatory departments specialized in visual arts and design.

Key words: competence, exercise system, foreign students, initial stage of training, professionally-oriented linguistic competence.

Вивчення мови (рідної або нерідної) передбачає становлення навичок та певних умінь. Володіння нормами мови, що вивчається, формується під час діяльності. Чільне місце в цій діяльності посідають вправи.

Розробка та створення системи вправ, що може використовуватись у тому числі й під час навчання російської мови як іноземної, є одною з основних проблем навчання нерідної мови. На сучасному етапі вчені та методисти дотримуються різних точок зору щодо типів,

послідовності презентації вправ і формування системи вправ у цілому. У практиці викладання російської мови як іноземної накопичено великий досвід зі створення вправ, розроблена значна кількість типів вправ, існують різні їх класифікації за різними підставами. Велику увагу розробці теорії вправ приділяли С.О. Хавроніна, І.В. Рахманов, Л.В. Скалкін, І.Л. Грузинська, М.С. Ільїн, Б.А. Лапідіус, Ю.І. Пассов та інші. Спробу аналізу наявних класифікацій зроблено в [7; 8; 11]. Отже, необхідність систематизованого методологічного обґрунтування організації системи вправ зумовлює **актуальність** цієї статті.

Метою статті є проаналізувати особливості створення та використання системи вправ та завдань із наукового стилю мовлення, що сприятиме формуванню професійно орієнтованої лінгвістичної компетентності іноземних студентів, та продемонструвати теоретичні положення на прикладі навчання іноземців підготовчих факультетів ВНЗ України, які вивчають образотворче мистецтво та дизайн.

Об'єкт статті – методологічне обґрунтування організації системи вправ із метою формування професійно орієнтованої лінгвістичної компетентності іноземних студентів. **Предметом статті** є принципи організації системи вправ та послідовність презентації завдань на прикладі навчання наукового стилю мовлення іноземних студентів, які отримують освіту за напрямком «образотворче мистецтво та дизайн».

Аналіз останніх досліджень. Під час презентації граматичного матеріалу важливо враховувати, що розуміння окремих граматичних одиниць і системи мови в цілому не означає досягнення мети навчання: іноземець може знати граматику, але не володіти мовою. Студенти повинні не тільки знати граматику, але й уміти використовувати її у мовленні, в процесі породження власного висловлювання. Це найважливіше завдання реалізується за допомогою вправ, спрямованих на розвиток умінь і навичок, що визначаються програмою відповідно до комунікативних цілей та умов навчання. Методика розглядає граматику та вправи щодо реалізації граматики в процесі мовлення як засіб навчання іншомовної діяльності, тобто формування мовленнєвих умінь і навичок, необхідних студентам у тій сфері спілкування, де вони будуть їх застосовувати [5: 8].

Таким чином, вправи є основною формою організації діяльності студентів. Кожна вправа передбачає певну навчальну мету. Цілі вправ

залежать від мети навчання, але вони більш конкретні та належать до кінцевих цілей як часткове до загального. Кожна вправа містить необхідний обсяг лінгвістичного матеріалу, що засвоюється, при цьому формуються певні навички та вміння.

До вправ, як і до будь-якого виду роботи, методисти (С.О. Хавроніна, І.В. Рахманов, Л.В. Скалкін, І.Л. Грузинська, М.С. Ільїн, Б.А. Лапідус, Ю.І. Пассов, Т.І. Капітонова, Л.В. Московкін та інші) висувають певні вимоги, серед яких виділяють: відповідність вправи завданням, цілям, змісту, умовам навчання; цілеспрямованість вправи; повторюваність мовного та мовленнєвого матеріалу; однотипність матеріалу; послідовність в організації виконання вправи: кожне наступне речення може бути складніше за попереднє, але не навпаки; відповідність змісту вправи до етапів формування навичок і вмінь.

Тісно пов'язані між собою вправи утворюють систему, яка є підґрунтям процесу навчання та передбачає діяльність студентів, спрямовану на досягнення конкретної навчальної мети під час формування навичок і вмінь. Частина цієї системи повинні бути взаємопов'язані й розташовані в послідовності, що забезпечує не тільки поступове ускладнення операцій, але й збільшення ступеню самостійності студента – від нульового до повного [2: 122].

Під час створення навчального посібника з наукового стилю мовлення з метою формування професійно орієнтованої лінгвістичної компетентності іноземних студентів підготовчого факультету в російській мові ми спиралися на систему вправ, розроблену Ю.І. Пассовим, який вважає, що вправи є справжнім засобом навчання; їх виконання призводить до мети, а їхня відсутність є відсутністю цілеспрямованого навчання. На думку науковця, вправи є діяльнісними засобами, оскільки вони визначають діяльність студента як суб'єкта навчання.

Усі вправи Ю.І. Пассов поділяє на три групи: мовні, умовно-мовленнєві і мовленнєві. Останнім часом він критикує мовні вправи як непридатні для формування навичок говоріння, мотивуючи тим, що вони позбавлені ситуативної співвіднесеності, оскільки студент виконує не мовленнєве, а формальне завдання. При цьому науковець зазначає, що мовні вправи здатні допомогти усвідомленню форми [5: 316]. Однак, оскільки під час формування професійно орієнтованої

лінгвістичної компетентності на підготовчому факультеті велику увагу треба приділяти формуванню граматичних знань (знанням лексико-граматичних і синтаксичних структур наукового стилю мовлення), ми вважаємо за необхідне використання мовних вправ у навчальному процесі. Такі вправи можна виконувати як в усній формі (невелику їх частину – на рівні первинного знайомства зі структурою, що вивчається), так і в письмовій формі (більшу частину – самостійно, вдома).

Виклад основного матеріалу. Продемонструємо використання системи вправ у процесі формування професійно орієнтованої лінгвістичної компетентності для оволодіння російською мовою в іноземних студентів на прикладі системи вправ, яку розроблено з метою навчання іноземців, що спеціалізуються за творчими напрямками підготовки [1].

Після презентації нової лексико-граматичної структури, що вивчається, – наприклад, *что / кто – это что / кто* – студентам пропонується виконати низку мовних вправ із метою підготовки до включення лінгвістичного матеріалу в мовленнєву діяльність. До мовних вправ належать імітативні, диференційні, підстановчі та інші. Основні прийоми роботи на цьому етапі – спостереження, аналіз, порівняння, пояснення викладача, що має характер короткого й точного коментаря або правила-інструкції. Мовні вправи не ставлять на меті досягти реального мовленнєвого спілкування. На цьому етапі використовуються імітативні вправи, мета яких – створити в пам'яті студентів звуковий, а потім і візуальний образ нового граматичного явища. Ці вправи не можна співвідносити з механічною роботою, оскільки вони відіграють важливу роль у формуванні навичок. Наведемо декілька прикладів імітативних вправ.

Упражнение 1. Дайте полный утвердительный ответ на общий вопрос.

- 1. Архитектура – это искусство строительства зданий?*
- 2. Скульптор – это человек, который создает скульптуры?*

Упражнение 2. Дайте полный ответ на альтернативный вопрос.

- 1. Композиционный центр рисунка – это изображение главного или второстепенного персонажа?*

2. *Оригинал – это подлинное произведение искусства или его копия?*

Аналогічно засвоюється лексико-граматична структура, що вживається для позначення кваліфікації особи, предмета або поняття, *что / кто называется как, чем / кем*. Вона є синонімічною до вивченої раніше структури *что / кто – это что / кто* і частіше вживається з використанням зворотного порядку слів: *как, чем / кем, называется что / кто*. При цьому на вживанні прямого та зворотного порядку слів наголошується в коментарі, також це явище демонструється на мовних зразках:

Живопись – это искусство рисования красками. = Живописью называется искусство рисования красками. = Искусство рисования красками называется живописью.

Раніше студенти вже вивчали конструкцію *что / кто является чем / кем*, що є синонімічною до конструкції *что / кто – это что / кто*. На новому етапі в граматичному коментарі акцентується увага на відмінностях у значеннях і вживанні дієслів *быть, являются, называются*.

На наступному етапі студентам пропонується виконати диференційні вправи, що спрямовані на формування вміння розрізняти мовні одиниці та правильно їх уживати. У таких вправах зазвичай пропонується вірно визначити досліджувану одиницю: утворити її, знайти в реченні або вибрати з двох, протиставлених за будь-якою ознакою.

Упражнение 3. Прочитайте предложения. Выберите необходимый вариант ответа из данных в скобках.

1. *Живописец – это ... (человек – человеком), который пишет картины.*
2. *... (Творчество – творчеством) – это процесс создания новых произведений искусства.*

Упражнение 4. Прочитайте предложения. Выберите необходимый вариант ответа из данных в скобках.

1. *... (Репродукция – репродукцией) называется копия картины.*
2. *... (Смешение – смешением) в живописи называется соединение красок.*

Більш складний етап – виконання підстановчих вправ, наприклад: використати відсутні слова, що надані у дужках, у необхідній формі;

замінити певні слова синонімами, антонімами тощо.

Упражнение 5. Прочитайте предложения. Слова, данные в скобках, поставьте в необходимой форме.

1. Искусство строительства зданий называется ... (архитектура).
2. ... (Картина) называется произведение живописи.

Потім пропонуються трансформаційні вправи, що передбачають заміну однієї одиниці іншою, синонімічною, близькою за значенням і функціонально еквівалентною.

*Упражнение 6. Предложения с конструкцией **что – это что** замените синонимичными предложениями с конструкцией **что называется как / чем**.*

1. Композиционный центр рисунка – это изображение главного персонажа.
2. Оригинал – это подлинное произведение искусства.

Аналогічну вправу студенти виконують, роблячи зворотну трансформацію.

*Упражнение 7. Предложения с конструкцией **что называется как, чем** замените синонимичными предложениями с конструкцией **что – это что**.*

1. Подлинное произведение искусства называется оригиналом.
2. Изображение человека называется портретом.

Після виконання прямої та зворотної трансформацій студентам пропонується виконати більш складну вправу – трансформацію змішаного типу.

*Упражнение 8. Предложения с конструкцией **что – это что** замените синонимичными предложениями с конструкцией **что называется как, чем и наоборот**.*

1. Искусство строительства зданий называется архитектурой.
2. Тональный контраст – это изображение светлого предмета на темном фоне.

Імітативні, диференційні і підстановчі вправи зазвичай послідовно вводяться на початковому етапі вивчення конструкції, оскільки вони передбачають виконання однотипних дій; трансформаційні вправи складають певні труднощі та пропонуються студентам, коли модель, що вивчається, вже достатньо добре засвоєна.

На наступному етапі надається новий граматичний матеріал, завдання ускладнюються, коли вводиться третій варіант уживання

конструкцій для вираження кваліфікації особи, предмета або поняття: *кого / что называют как – кем / чем*. І знов увага акцентується на можливості вживання подібних висловлювань із використанням прямого та зворотного порядку слів. Послідовно, як і раніше, виконуються вправи імітативного, диференційного та підстановчого характеру. Тільки на кінцевому етапі вивчення даних синонімічних конструкцій пропонується найбільш складний вид роботи – вправи, в яких використовуються всі вивчені на цей час синонімічні конструкції (*что / кто – это что / кто, что / кто называется как, кем / кем, что / кто называют как, кем / кем*).

Упражнение 9. Замените предложения синонимичными. Используйте известные вам синонимичные конструкции.

- 1. Живопись – это искусство рисования красками, а также сами картины.*
- 2. Витражом называется картина из кусочков цветного или прозрачного стекла.*
- 3. Искусством называют творческую художественную деятельность человека.*

Коли студенти оволоділи структурами, що вивчаються на достатньому рівні, їм пропонуються умовно-мовленнєві вправи (в іншій термінології – мовленнєві, умовно-комунікативні) – завдання більш складного типу, що допомагають здійснювати комунікацію та використовувати в процесі спілкування створені самостійно висловлювання.

Наприклад, спочатку рекомендується побудувати власне висловлювання з наявного набору слів, потім – закінчити речення, далі – відповісти на запитання та інше.

Упражнение 10. Составьте предложения, используя изученные синонимичные конструкции.

- 1. Творчество / создание новых произведений искусства.*
- 2. Репродукция / копия картины.*

Упражнение 11. Закончите предложения.

- 1. Мастерская художника – это*
- 2. Композиционным центром рисунка называется*
- 3. Картиной называют*

Упражнение 12. Ответьте на вопросы.

- 1. Что такое краска?*

2. *Что называют смешением в живописи?*

Висновки. Таким чином, ми продемонстрували фрагмент системи вправ із наукового стилю мовлення, що сприятиме формуванню професійно орієнтованої лінгвістичної компетентності іноземних студентів. Мовні вправи спрямовані на засвоєння та відпрацювання студентами одного мовного явища або двох явищ із метою їхнього порівняння і розмежування; матеріалом для таких вправ слугують не пов'язані між собою за змістом, ізольовані однотипні одиниці – словоформи, словосполучення, речення. Усі мовні явища, для засвоєння яких спочатку використовували мовні вправи, далі відпрацьовуються за допомогою умовно-мовленневих вправ. Виконання умовно-мовленневих (умовно-комунікативних, передмовленневих) вправ сприяє засвоєнню вивченого мовного матеріалу.

Перспективи подальших досліджень. Наступним етапом має стати методичне обґрунтування та розробка системи мовленневих (комунікативних) вправ, оскільки вони привчають студентів користуватися вивченим мовним матеріалом спонтанно, без концентрації уваги на його формі та правилах уживання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варава С.В. Русский язык. Научный стиль : учеб. пособие для студентов-иностранцев подготов. ф-тов вузов (гуманитар. профиль, спец. «Изобраз. искусство и дизайн») / С.В. Варава. – Х. : ЭкоПерспектива, 2006. – 412 с.
2. Вохмина Л.Л. К вопросу о системе упражнений для обучения устной речи при коммуникативном процессе / Л.Л. Вохмина // Профессионально-педагогические традиции в преподавании русского языка как иностранного : Язык – речь – специальность. – М. : Изд-во РУДН, 2005. – С. 56–62.
3. Капитонова Т. И. Методика обучения русскому языку как иностранному на этапе предвузовской подготовки / Т.И. Капитонова, Л.В. Московкин. – СПб. : Златоуст, 2006. – 272 с.
4. Остапенко В.И. Обучение русской грамматике иностранцев на начальном этапе / В.И. Остапенко. – М. : Рус. яз., 1978. – 136 с.
5. Пассов Е.И. Основы коммуникативной теории и технологии иноязычного образования : метод. пособие для преп. рус. языка как иностр. / Е.И. Пассов, Н.Е. Кузовлева. – М. : Рус. язык. Курсы, 2010. – 568 с.
6. Рахманов И.В. Обучение устной речи на иностранном языке / И.В. Рахманов – М. : Высш. школа, 1980. – 118 с.

7. Румянцева Т.В. Типы упражнений при обучении иностранцев определению родовой принадлежности русских существительных в курсе «Язык специальности» / Т.В. Румянцева // Изв. Рос. гос. пед. ун-та им. А.И. Герцена. – 2009. – № 113. – С. 185–187.
8. Усачева О.В. Система упражнений как особый вид формирования компетентности учителя иностранных языков / О.В. Усачева // Вопросы науки и практики. Университет имени В.И. Вернадского. – 2009. – № 11 (25). – С. 85–89.
9. Хавронина С.А. Инновационный учебно-методический комплекс «Русский язык как иностранный» : учеб. пособие / С.А. Хавронина, Т.М. Балыхина. – М. : РУДН, 2008. – 324 с.
10. Хавронина С.А. О преподавании грамматики на начальном этапе / С.А. Хавронина // Традиции и новации образовательных технологий предвузовского обучения иностранных студентов : материалы Всерос. науч.-практ. конф., посвящен. 50-летию ф-та рус. языка и общеобраз. дисциплин (подготовительного) РУДН. – М. : РУДН, 2010. – С. 344–348.
11. Хрестоматия по методике преподавания русского языка как иностранного / Сост. Л.В. Московкин, А.Н. Щукин. – М. : Рус. язык. Курсы, 2012. – 522 с.
12. Щукин А.Н. Обучение речевому общению на русском языке как иностранном / А.Н. Щукин. – М. : Рус. язык. Курсы, 2012. – 784 с.